

HAJNAL JÓZSEF

Doni mirákulum Mocs, avagy négy háborús abszurd

Röpültek a cédék, a magnókazetták. A virágcserepek aprólékosan elhelyeztek körbe-körbe a zsoltárkönyvek mellett. Mintha valaki gránátot dobott volna a polc és a lépcső közé. Később próbáltam átgondolni, mi is történt. Éppen beléptünk a szobába, ő pedig éppen befelé araszolt a teraszról. Meglátott bennünket, felnézett és elvétette a lépcsőt. Két gyönyörűen megmunkált, vastag lap képezte a grádicsot, ez próbálta a szoba és a terasz közötti szintet áthidalni. Ő pedig összesen kettőt hagyott ki, és mintha egy zsákot dobtak volna be a szobába, lehuppant.

– Azt a basszorkányos Varga Jánost! Én meg elestem! – konstatálta duzzogva. Meg se próbált feltápáskodni. Odarohantunk. Felemeltük. Én még egy ostoba kérdést megkockáztattam:

– El tetszett esni?

– Nem, éppen gyógyfürdőt veszek – mondta.

Aztán tovább zsorvált:

– Egyszerűen nem tudom megszokni ezt az átkozott lépcsőt. Ki a fene találta ki? A kérdésedre pedig, hogy mit tetszek éppen csinálni, elmondanám: vannak olyan kultúrkörök Magyarországon, ahol nem ismerik a tetszikezést. Figyeld meg, egy aprócska cigánygyerek nem azt kérdezi, hogy hány éves tetszik lenni, hanem azt mondja: maga hány éves?

És következett a kiselőadás. Amin abszolút nem lepődtem meg, az egész város tudott arról, hogy személyében egy könyvtárt látogattam meg. Egy olyan embert, akinek mindenről volt véleménye, mindenhez volt hozzáfűznivalója. Azt is tudták – és kiváltképp az ezredforduló után tisztelték is ezért – megszenvedte a vallásosságát. Ezért is akadtam fenn azon a kis kiszóláson, ami a zuhanást követte. Szombatista volt. Édesanyám ismerte, tőle hallottam először: Döme bácsi szombatista lett.

Az egész katolikus famíliában egy furcsa szerzet. A lépcsős attak utáni diskurzusból kiderül: ez alapvetően meghatározott mindent az életében, akkor is, amikor cipész lett, és akkor is, amikor már tanított. Pontosabban magánórákat adott. A környék minden valamirevaló középiskolását ő

készítette fel az egyetemi felvételire. És azt el tetszik mondani? Mit? Ezt a szombatista dolgot.

– Miért az érdekel? Miért nem a halottak? Miért nem a szétlőtt testek, a megfagyott katonák? Vagy a menekülés Marki alatt az erdőben, a sárban, az iszapban?

Nem dühösen, inkább csak rezignáltan mondja:

– Nemrégiben volt egy ünnepség az áttörés évfordulóján. Azt mondta a szónok, megindult az orosz tömegek támadása, áttörték a magyar arcvonalat Urivnál. Az orosz tömegek... Mi akkor mik voltunk? Mi mentünk oda, ugye. Pontosabban vittek bennünket. Ahogy menekültünk, mint a szétugrasztott nyulak, és akkor még finoman fogalmaztam.

Lefényképezem a mobilommal a dokumentumokat, amelyek a polgári lakás talán legkisebb komódjának legkisebb fiókjából kerülnek elő. Valami papír – mondjuk úgy: egészségügyi cédula, a Turcsány Nyomdában gyártották Budapesten. Allománytest: 13/II.zlj. Név: Tömösközy Dömötör. Rendfokozat: karp. őrm. Azonossági száma: nincs kitöltve. Sebesülésről értesítendő: Recskó Mária. Könnyű / súlyos – betegséggel/sebesüléssel (állapotnak megfelelően aláhúzendő) hátra szállítottott.

Egy másik papíron: Napközben lójaratás. Elrendelték, hogy mindenki fürödjön meg. Öt hónap után fürdés. Alatta megjegyzés ceruzával: Hirtelen megremegett a föld, egy orosz gép szinte a fákat súrolva elrepült felettünk. Időnként egy-egy bombát dob le a magyarok állásaira. Az egyik legény, bizonyos Szóts Imre ijedtében fejest ugrott egy kiásott gödörbe. Majdnem a nyakát törte.

Összeszedjük a CD-tartókat, közben magyarázza, ő már nyolcvannégy évesen inkább csak a magnókazettákat hallgatja. Különböző egyháziak előadásait.

Na és azt el tetszik mesélni? Mit? Azt a szombatista dolgot? El... Aztán beszél tovább. Olyan szavak sorjáznak, mint a menetcsoport, menetlépcső – lásd zuhanás – menetoszlop... Később lövészfészek, gyűjtőhely, pusztulás, rendezetlen gyáva csürhe. Repülő csonkok, ordítózás. Fagyás, veszteség. Mondja: meghalt mellettem a Grassl, aztán a legjobb emberem, Tombor Zoli, szétvitte egy gránát. Oda lett Majtányi és Szmorák is. Azután hosszadalmas beszámoló egy Vízkelety nevű ezredesről. Nem értem, miért ez a mondatokból kiépített kerülő. Aztán kiderül. Olyan, mint egy leszállópálya a repülőgépnek. Nem lehet csak úgy földet fogni. Fennfenn, körözni kell. Egy darabig.

Menekülünk. Azt mondja hunyorogva: se nem állunk, se nem ülünk, egyszerűen menekülünk. Vicceskedik.

– Minden csupa vér volt körülöttünk. Mint aki esztét veszttette, nem is tudom, milyen irányba, de tényleg a fejünket elveszítve rohantunk. Velem egy bizonyos Matus Illés. Az anyját Eisner Erzsébetnek hívták. Sose felejttem el. Iszkoltunk vagy két napon át. Főleg erdős területen. Amíg aztán meg nem nyílt alattunk a föld. Ami nem is az volt, csak gallyakkal befedett, lombokkal letakart álcázott talaj. Lezuhantunk egy verembe. Vagy ötméternyi mély. Farkasoknak szánták. Január vége volt, furcsamód mégsem fáztunk annyira, mint amikor az oroszok elől pucoltunk. Jó is volt, mondjuk fél napig. Megettük ketten azt a darab kenyeret, szopogattuk a behullott havat. Aztán jött az éjszaka. Egymást átölelve aludtunk. Igen, egymást átölelve. Másnap kezdett el Illés énekelni. Hagyd abba! – mondtam. De ő csak egyre hangosabban énekelt. Imádkozva. *Az Úristen az én világoóságom és idvességem...* Meg a többit. Azt mondta, csak énekeljek én is hangosan, mert az elszáll, a kiabálás nem. Két nap múlva reszketve óbégattuk: *Örvendj egész Föld az Istennek és énekelj szép zengéssel...* Csócsáltuk az elérhető gyökereket. Megfogadtuk, hogy nem bántjuk egymást, ha éhen veszünk, akkor se. Én még arra is megesküdtem magamban, szombatista leszek, ha kimenekülök innen. Szombatista, mint Illés. Énekeltek. *Ne szállj perbe énvelem, óh, én édes Istenem...* Megtudtam, először én vesztettem el az eszméletemet a gödör mélyére zuhanva. Illés énekelt állhatatosan fellettem, ahogyan csak tudott. Aztán arra jött egy fiatal lány, az hívta oda az orosz falusiakat. Nekem kengyelt csináltak, úgy húztak fel. A faluhoz közel egy szérűbe vittek, állatokat tartottak ott, a szalmában ébredtem fel. Teát hoztak, meg ennivalót. Miként mondja a zsoltár? *Az Úristen áldassék és felmagasztaltassék, ki küldött segedelmet.*

– Na még mit akarsz hallani?

Ül velem szemben és hortyog. Nagydarab ember, látszik, hogy valamilyen hatalmas erővel áldotta meg a Teremtő. Tömösközy Dömötör ajánlotta, ő még többet tud ezekről a dolgokról. Őszintén mondom, nem fűlött a fogam ehhez a trécseléshez. Egy történészismerősöm (kutató) ide adta a háborús években írt naplóját, amit elolvasva igen ellenszenves alak képe rajzolódott ki bennem. Nagyhatalmú százados volt. Kérlelhetetlen. És most itt alszik, mint egy gyerek. Beszéd közben aludt el, talán éppen azt jelezve, itt egy gondolatjel közötti rész következik. Vagyis szünet. Én illedelmesen szemlélődöm. Az óra ingája, mint egy kard szeli a másodperceket.

Felrezzzen.

– Hol is tartottunk? Túl vagyunk azon, hogy úgy indult, mint egy kirándulás, mindaddig, amíg két repülő meg nem támadta a Kárpátokon túl a szerelvényt. De az ezredből csak ketten haltak meg. Csak ketten.

– Mint a csótányok, úgy rohantunk a bokrokba. De biztosak voltunk a dolgunkban. Acélos, kemény magyar fiúk. Határozottan tudtuk, meg kell védeni. Mit is? Milyen volt a hangulat a Don partján? Azt mondtuk, inkább mi itt, mint ők minálunk. A doni veszteség természetes, háború van... Azt mondta a parancsnok, ha kell, aktatáskában fogom hazahozni a zászlóaljat. Majdnem úgy is lett.

Megtudom, mi az a Sztálin-zseb. A halott katona két kezét a felmetezett hasába dugják. Zsebre dugott kézzel nem illik az Úr elé állni! Hol is tartottunk? Egy év elteltével rendszeresen azt álmodta, hogy Eszter, a menyasszonya ennivalót hoz kerékpáron. Aztán még más meghatározások is értelmet nyernek. Ilyenek, hogy a legfeszesebb magatartást még a fagyott embertől is megkívánja a tábornok.

– Egy jó tüzelőállást foglaltunk el. Mondom, ez igen jó volt, de felbukant egy orosz, és egy időzített gránátot dobott felénk. Ismeri: se köpni, se nyelni...! Kaptam is egy jókora szilánkot, még ma is bennem van. Bevittek a kis erdőbe, felraktak a szekérre. Én nem tudom, mi jött rám, ordítozni kezdtem a fogatossal: menjünk innen! Bömböltem, hogy menjen már! Csak nézett rám, aztán nagy nehezen odébb mentünk. Nem tettünk meg negyven métert, egy akna csapódott a helyünkre, oda, ahol korábban álltunk.

Heherészik: a második születésemnek a napja.

A lét ugye nagyszerű. Egy milliomos mondja: amikor beálltam a garázsomba, rádöbbsentem, hogy sok embernek nincs ilyen garázsa, sőt lakása sincs. Ott van az a sok földönfutó, aztán az a rengeteg ember, aki a háború elől menekül, ugyanannyi meg éppen a háborúba rohan. Úgy megijedtem, hogy vettem még egy garázst magamnak.

– Kitértünk. Igaz, két emberem odaveszett, de kijutottunk az orosz gyűrűből. És elindultunk, igaz, fogalmunk se volt, merre, csak mentünk, mentünk.

Egy valamirevaló tudósításban ilyenkor mondják be vagy tüntetik fel a nyilatkozó nevét. Egy hadnagy. Mindegy, honnan való, ebben a helyzetben lehetne bármelyik.

– Mindenhol hófúvás. Mindenhol. Csak gyalogolunk, ahogyan erőnk-ből telik. Meglátjuk egy falucska fényeit. Előre küldök két embert. Visszajönnek, nincsenek oroszok, be is szállásoltunk. Egyszer jön egy aszszony, nagy nehezen megértettem: ugyan siessek már a legszélső épület melletti házba, mert ott fekszik egy nagyon rossz állapotban lévő katona.

Nem akartam menni, mit tudom én, valami csapda esetleg. De aztán mégiscsak odamentem. Belépek a házba, csak egy mécsesféle világít. Odaemelem a fekvő ember arcához, hát ott fekszik az öcsém. Akiről sejtettem, hogy erre harcol valahol. Letéptem az aranykeresztet a nyakamból, és intek az ott álldogáló asszonynak, ha szerez tejet, megkapja. Rám néz, mint egy marslakóra. Tejet?! Aztán legyint. Reggelre persze ott a tej. Összeeszkábáltunk valami sítalpas hordozót, aztán hetven kilométeren keresztül vonszolták az embereim az öcsémet. Meg is menekült. Ötvenhatban, amikor a rendőrség előtt tüntettek, ő a szemközti ház tetejére felment, hogy jobban lásson. Egy kiskatona lelőtte.

Nézegetem a települések neveit. Ide írom, bár azt hiszem, ezekre soha senki nem emlékszik majd. Esetleg pár történész, kutató, néhány felkent szónok, aki lelkiismeretesen utánanéz, hol is vált semmivé kétszáz ezer ember. Papírról olvassa majd: Scsucyje, Jekatyerinovka, Kolibelka, Marki, Nyikolajevka...

– Tudja, miért vagyok én oda annyira a mákos pitéért? Egyszer, még zászlós koromban, mielőtt elindultunk volna a frontra, egy szekérre parancsoltak párunkat. A cukrászhoz mentünk, négyen ültünk a kocsiderékben, mindegyikünk kezébe egy tepsit raktak. Azon illatozott a frissen sült mákos pite. Vittük haza az ebéd utáni jutalmat. Majd megbolondultam a bukójától! A Don mellett, oda is, vissza is csak erre gondoltam.

Elsírja magát. A mama hoz egy kis konyakot meg egy kis pitét. Megnyugszik. Otrosinka Gyula. Vegyi gyári munkás volt. Kitérgyaljuk a behívót, a bevonulást, ahogyan az ablakokból virágokat hintettek a katonákra, s a zenekar indulókat játszott. Megbeszéltük az első lövést, ami emberre irányult, értekeztünk a szétlőtt hasakról, felgyújtott házakról, a katyusák hangjáról. Megállapítom, milyen jó lenne az új divatnak hódolni: Állj! Itt mindenki eldöntheti, mi legyen ezzel az emberrel. Meghal, az ufók kimekítik a háború poklából, netán egy orosz megölelgeti. Lehet választani. Ám a dolgok, sajna, csak egy irányba mennek.

– Prima kis állást építettem ki magamnak, egy barlangszerű mélyedés bejáratánál, a magasban. Onnan indultam portyázni. Egyszer ott pihegek, amikor látom, hogy lenn egy orosz emelgeti a tyúkbelemet, keresi a végét. Na, várjál csak, kamerád! Alákúszok és ráemelem a puskát, ráördítok. Két perc és van egy foglyom. Most mi legyen veled? Jelentem a szakaszhoz, mondják, nyugalom, majd jönnek váltani, s akkor elviszik. Ott fekszik megkötözve. Eltelik egy nap, sürgetem, a válasz: nyugalom, majd a váltás. Nincs már ember. Ez így ment három napig. Az orosz az én kenyeremet ette, az én vizemet itta. Ejszaka egymás hátának vetettük magunkat, fázott

ő is, én is. Nappalra kiengedtem a lábát. Szergej volt a neve. Kiderült, van három gyereke. Gyévoicska, malcsik, malcsik. Aztán telt az idő. Telefon: majd jönnek! Ez így ment tíz napig. Néha lekúsztam a folyóra vízért. Aztán elhatároztam magam, a nagy ágyútűzben visszamentem a hadtesthez az oroszsal. Ott leadtam, mint egy nagykabátot a ruhatárban. Nem búcsúztunk, de láttam, megölelte, ha ebből nem lenne bajom.

Elsírja magát. A felesége hoz egy kis konyakot meg pitét. Megnyugszik.

– Nem aprózom, valahogy hazaevickéltem. Bár ez is megérne egy misét. Már a felszabadulás után voltunk. Felküldtek Pestre vagon pakolni, építettük ezt a gyárat. Rakjuk a szál vasakat, állok a vagon platóján. Egyszer mellénk húz egy szerelvény. A vagon végén olyan kis fülke, ott strázsál egy ember. Meglát, azt mondja: Gula! Gula! Meg még valamit mond. És kitérta ott a karját, ahogyan én is ezt csináltam. És ott sírtunk mind a ketten. Aztán pillanatok alatt eltűnt a kis fülkével... Anya, kérlek, maradt még egy kis konyak?

Az én generációm a hatvanas évekből hangosan énekelte a békedalokat, aztán amikor felcseperedett, rájött, ez az egész szuperisztikus hazugság, így hát majmolva a nyugati, virágos ingű, prémés kabátú poppereket azt kiabálta: make love, not war! Szeretkezz, ne háborúzz! Most meg itt is, ott is gyártja szakmányban a fegyvereket – ahogyan elődei tették ezt évtizedekkel ezelőtt –, s adja el valakiknek. Ha két optimista világmegmentő ideológia találkozik, na attól mentsen meg bennünket a Mindenható. Mert ahogyan Dömötör is, a nagytestű, öreg korára aluszékony százados – mint minden öregkorára aluszékony ember – és Gyula is, aki pitével él, szóval mindegyik a kor tanúja. Persze, vádló még csak lenne, de hol a vádlott, csak egy picurka, aki felel a történetekért.

Az emberek? Az emberek meg igazodnak. Mindenhez, mert az ember igazodik. A fronthoz, a bombázáshoz, a meneküléshez, a romokhoz. Íme. Azt mondja az egyik hősünk: nem írhattuk meg, hogy merre járunk, én azután rákórmöltem a lelapra. Ki evvel, ki avval hál. Otthon tudták, hogy Kijev körül vagyunk. Na, ugye. Mindezek után, minden bizonnyal elfelejték rácsodálkozni ezekre a doni mirákulumokra, de búcsúzóul Gyula megkínál egy történettel. Képzelmem, mit mondott a dédunokája, ott a térdén szeretgetés közben. Azt mondta:

- Azt álmodtam, hogy beleestél a mocsárba, és tiszta mocs lettél.
- Milyen az a mocs?
- Hát... hát keserű.